

Afrikaly zulu urşujylary dünýäniň iň ösen ýaraglar bilen ýaraglanan goşunyny nädip dyza çökerdi?

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Afrikaly zulu urşujylary dünýäniň iň ösen ýaraglar bilen ýaraglanan goşunyny nädip dyza çökerdi? AFRIKALY ZULU URŞUJYLARY DÜNYÄNIŇ IŇ ÖSEN ÝARAGLAR BILEN ÝARAGLANAN GOŞUNYNY NÄDIP DYZA ÇÖKERDI?

Zulu ruhy hususanam XX asyrda başlan adalata we azatlyga goldanýan negr gozgalaňlaryna ruhy güýç bolup hyzmat etdi
Britan goşuny XIX asyryň ahyrlarynda dünýäniň iň güýçli goşunlarynyň biridi. Golastyndaky ýerlerde Günüň batmaýandygy bilen magtanýan bu äpet güýç Amerika materiginden Hytaýa çenli aralykda her ýatan daşyň astyndanam çykyp bilýärdi. 1879-njy ýylda Afrikanyň naýzadyr ýaý ulanýan zulu taýpasy bilen bolan söweşde olaryň bu abraýy gaty erbet ýagdaýda sarsgyna düşdi. Afrikanyň bu gaýduwsyz taýpasy iňlislere garşy uruşda ýeňlenem

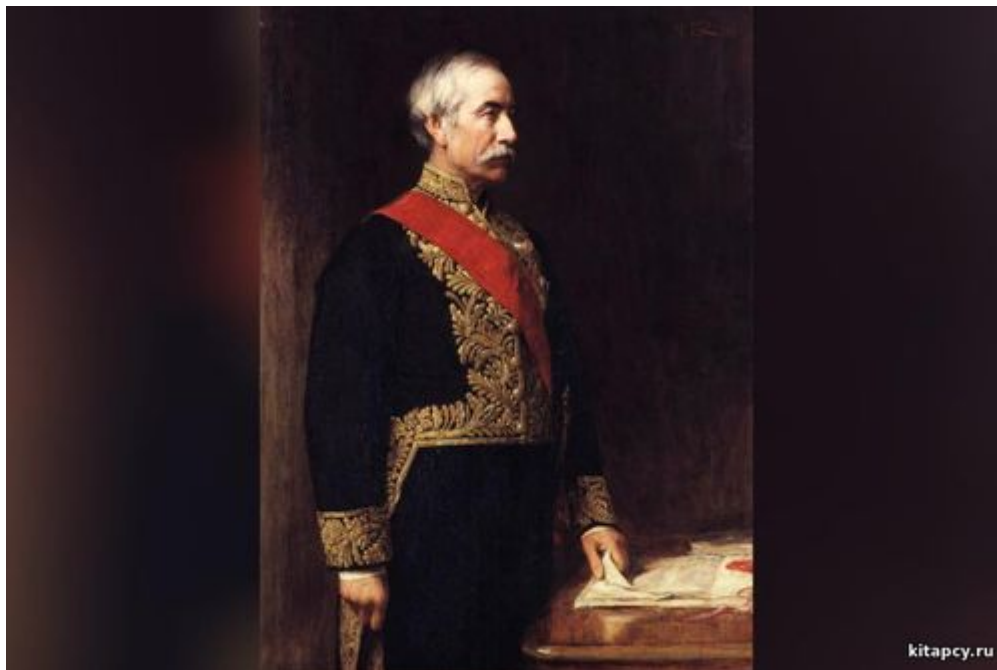
bolsa, bütin dünýä nusga bolup biljek göreş ruhuny miras goýdy. Zulular azatlyk üçin göreşýän halklardan güýçli we howply halk bolup bilmejekdigini ýer ýüzüne subut edipdiler.

Zulularyň söweşi

- **Isandlwane söweşi**

Iňlisleriň uruş strategiýasy döwrebap ýaraglara, nyzamly goşun bölümlerine we aýratyn geografiki artykmaçlyklara esaslanýardy. Şeýle artykmaçlyklaryň hemmesi sazlanmasa, aňsat-aňsat urşa girilmändir. Uruş iňlisler üçin gutulgysyz ýagdaýa gelip dirände, hökmany suratda ýeňiş gazanyp bolýjak meýilnamanyň çäginde bolup geçmelidi.

Ser Genri Bartl Frir

Afrikanyň baş komissary ser Genri Bartl Frir Günorta Afrikada federasiýa gurup ýören wagtynda iňlia goşunynyň harby strategiýasynyň ähli artykmaçlyklaryny elinde saklaýardy. Aýratynam zulularyň patyşasy Ketçwaýo Mpandäniň iňlisleriň talaplaryna boýun egmezligi ýa-da nägilelik bildirmegi iňlisler üçin uruşmaga bahanady.

Frir şonsuzam Afrikanyň bu galmagalçy taýpasynyň sesini doly kesmegiň hyýalyndady.

Frir general-leýtenant Lord Çelmsforda görkezme berip, zulularyň ýaşaýan ýerlerini gabaw astyna almagy we paýtagtlary Ulundä girip, bu kiçijik döwleti ýok etmegi buýurdy.

Iňlisler 17 müň adamlyk goşuny bilen Zulu ýurdunyň çäklerine giren pursatyndan uruş resmi ýagdaýda başlapdy.

Zulu patyşasy Ketçwaýo Mpande

Patyşa Mpande sabyrly we paýhasly ýolbaşçydy. Ol iňlisleriň gopbamsylygyna we zorluk-zulmuna garşy soňuny saýmazlyk bilen herekete geçmedi we iňlis goşun bölümleriniň içerik girmegine sabyrlylyk bilen garaşdy.

Iňlisler sany 35 müňe ýetýän zulu urşujylarynyň elindäki bolgusyzja ýaraglary bilen hiç hili garşylyk görkezip bilmejekdigine ynanýardylar.

Şonuň üçinem garşydaşynyň strategiýasyna hiç hili pitiwa etmän göni paýtagta tarap gaýtdy.

Afrikanyň jokrama yssysynyň we güýç artykmaçlygynyň berýän süýrenjeňligi iňlisleri eýýäm Zulu ýurduna aýak basan badyna entek ýetilmedik ýeňşiň lülgamma edip taşlapdy.

Elbetde, iňlis goşunyny bular ýaly özüne aşa göwni ýetirenem 1856-njy ýylda ýaranlary osmanlylar bilen bile ruslara garşy gazanan ajaýyp ýeňişidi.

Bular ýaly söweşden soň afrikaly pyçakdyr gyrkylyk bilen ýaraglanan afrikaly taýpanyň tepbedini okamakdan aňsat zat bolmaly däl.

Iňlisler 200 metr aralykdaky hereket edýän obýektleri urup bilýän toňkatarlary we açyk meýdanda uly weýrançylyk döredip bilýän tigirçekli toplary bilen zulu urşujylaryny siňek gyran ýaly gyrjakdyklaryny oýlap, çaltlyk bilen öňe süýşdüler.

Zulularyň urşy

Zulu goşuny elde ýasalan pyçaklardyr deriden ýasalan galkanlar bilen ýaraglanypdy.

Patyşa Mpande iňlisleriň pöwhe goşun gurluşyny göz öňüne tutup, Göroglynyň «it urşuny» görkezmek bilen iňlisleri çuň derelere çekmegi makul bildi.

Iňlisler zulularyň bu strategiýasyna ýalňyş düşüňip, açyk meýdandan çykdy we zulularyň yzyna düşdi.

Iňlisleriň ýene bir ýalňyşlygy goşunlaryny çuň derelerden has çalt geçirmek üçin böleklere bölüp öňe gitmegi boldy.

Iňlisler Isandlwannede lager guranlarynda haýsydyr bir gorag halkasyny gurmaga zerurlyk duýman, zulu urşujylary öz üstlerine çozmaga het edip bilmezler öýtdi.

Bardy-geldi zulular beýle ýalňyşlyga ýol beräýende-de, pyçakdyr naýzalaryň iňlis hyrlylaryna garşy durup bilmejegi görnüp durdy...

Dagynyk ýagdaýda derä ýaýran zulu urşujylary garaşýan artykmaçlyklaryny gazanypdylar.

Çozuş wagtynda dem salymda bir bitewi göwrä öwrülip hereket edýän zulular zarbalaryny urandan soň ylla aýna döwügi ýaly pytrap gaçýardylar.

Bular ýaly söweşjeň taktika öň gabat gelip görmedik iňlis goşunynyň demligi zulu urşujylary tarapyndan berk gysylypdy.

Zulularyň urşy

Şeýle-de, iňlis tüpeňleri ot açandan soň ýüze çykan tüsse zulular üçin tebigy ümür-duman döredýän ýalydy. Ýagny, iňlisler birinji oky atan badyna gözleri gamaşýardy we tüssäniň arasyndan duýdansyz peýda bolýan zulu pyçaklary bilen başa-baş galýardylar.

Birinji çozuşda 800 töweregi iňlis esgeri ýok edilen bolsa, zulularyň ýitgisi munuň ýarsyna-da ýetenokdy.

Ahyrynda taryha Isandlwane urşy diýip geçen söweşde naýzadyr galkanlar bilen afrikaly taýpalar dünýäniň iň uly we döwrebap iňlis goşuny çym-pytrak edip taşlapdy.

Iňlis serkerdeleriniň gopbamsylygy, iň soňky ýaraglaryna çäksiz buýsanjy we tradision söweşjeň strategiýalary bu söweşden soň ýer bilen ýegsan bolupdy.

Iňlisler kömekçi güýçler gelenden soň zululary ýeňmegi başaranam bolsa, bu masgaraçylykly ýeňliş dünýä jemgyýetçiliginde-de gyzgyn seslenme döredip ýetişipdi. Iňlis goşunlarynyň ýeňilmezekdigine bolan ynanç düýbünden sarsypdy we ýarag tehnologiýasy taýdan beter yzagalak ýurtlar dürli taktikalaryň üstünde oýlanmaga başlady.

• **Iňlisler sapak alanok**

Iňlisler zulularyň göreşine we gazanan üstünliklerine pitiwa etmän, öňki ýalňyşlyklaryny ýene şol ýurtda bu gezek burlara garşy goýberdi.

Burlar Günorta Afrikada ýaşaýan we özleriniň goşuny-da

bolmadyk akýagyz daýhanlardy. Uzak wagtlap zulular bilen bile göreşip, olaryň söweşjeň strategiýalaryny öwrenipdiler. Soňky ýyllarda Afrika çozan on müňlerçe iňlis magdançysy az salymda sebitiň demografiýasyny üýtgetdi.

Burlar

Dogduk depelerini şirin janyndan eý görýän burlar ýurtlaryny kese ýerlilerden goramak üçin birtopar kanunlar bilen göçhä-göçlügiň önüni almaga synanyşdy.

Angliýa bu kanunlar bilen raýatlaryna haksyzlyk edilýändigini öňe sürüp, halkara jemgyýetçiligini aýaga galdyrdy we 1899-njy ýylyň 11-nji oktyabrynda nyzamly goşuny-da bolmadyk burlara garşy uruş yglan etdi.

Angliýa sebitdäki 22 müň esgerini burlaryň raýatlardan düzülen harby birliklerini ýok etmäge ugratdy. Netije sözüň doly manysynda masgaraçylyklydy.

Tradision söweşjeň tilsimlerini ulanmagyň ýerine garymlar gazyp, «urdum-gaçdym» taktikasyny eden burlar döwrebap gerilla urşuny dünýä tanadypdylar.

Birleşen Korollyk birinji urgynyň sarsgynyny giderenden soň Müsürden, Hindistandan, Islandiýadan, Angliýadan 450 müň adamlyk goşun iberdi.

Birleşen Korollygam burlaryň gerilla göreşine garşy ön synap görülmedik tilsimlere ýüz urdy.

Burlaryň urşy

Konslagerleri gurmak, oturymly ýerleri ýok etmek, ekin ýerlerini ulanmaz ýaly etmek ýaly taktikalar tradision söweşjeň tilsimleriň çygryndan daşdady we diýseň rehim-sepagatsyz işlerdi.

Şeýle-de, mundan öň hiç bir uruşda gönüden-göni ýönekeý halka degilmändi, emma Angliýa burlar bilen bolan uruşda on müňlerçe raýaty öldürmekden gaýra durmady.

Dünýä jemgyýetçiligini-de öz tarapyna çekmegi başaran iňlisler burlaryň azatlyk ugrundaky göreşiniň ýaňyny garamaýaklaryň topalaňy hökmünde basyp ýatyrmagy başarypdy.

Welhasylkelam, çäklerinde Gün batmaýan Beýik Britaniýa imperiýasy Afrikada ilki eli naýzaly, galkanly söweşen zululara, yzyndanam goşuny-da bolmadyk burly daýhanlara ýeňilipdi.

Zulu halkynyň iňlislere garşy görkezen gahrymançylygy we gaýduwsyzlygy 1948-1994-nji ýyllardaky aparteid režimine garşy Mandela taglymynyň ruhuny emele getiripdi.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

Sişenbe, 18.07.2023 ý. Taryhy makalalar